

DESPRE SCIȚI ȘI SCIȚIA MICĂ ÎN ULTIMELE SECOLE ALE MLENULUI I a. Chr.

Mihai IRIMIA

Prin poziția geografică, regiune Dunării de Jos a reprezentat întotdeauna o zonă de interferențe etnice și culturale.

Dovezile privind permanența populației autohtone, getice, la sfârșitul erei vechi și la începutul erei creștine sunt evidențiate astăzi tot mai clar de izvoarele arheologice și epigrafice. Ceea ce afirmam cu aproape o jumătate de secol în urmă T.D. Zlatkovskaia¹ sau K. Juglev², potrivit cărora geții dobrogeni ar fi încetat să existe încă din epoca elenistică, fapt care i-ar fi determinat pe romani să repopuleze această regiune, fie cu elemente nord-dunărene³, fie cu populații sud-tracice (bessi, lai, ausdenci) este de domeniul trecutului.

Izvoarele literare referitoare la Roles, Dapyx și Zyraxex, ale căror formațiuni politice au fost plasate în Dobrogea⁴, apoi relatările lui Strabo⁵, Ovidius⁶, Plinius⁷, Ptolemaios⁸, Seneca⁹, Martial¹⁰, Solinus¹¹, Ena din Gaza¹², dovedesc că regiunea a continuat să fie locuită de geți până în plină epocă romană, fără nici un hiatus.

Pe de altă parte, descoperirile arheologice, tot mai numeroase în ultimul timp, reprezintă dovezi importante privind continuitatea getică în secolele III-I a. Chr., ca și

1. T.D. Zlatkovskaia, *Mezja V-II vekah našej ery*. Moskva, 1951, p. 84-99.

2. K. Juglev, *Musaica*, 1966, p. 55, nota 13.

3. Prin acțiuni de genul celor întreprinse de Aelius Catus, 1-4 p. Chr. (R. Syme, *Danubian Papers*, London, 1971, p. 40-72) și Ti. Plautius Silvanus Aelianus, 57-67 p. Chr., (D.M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*, București, 1967, p. 287-302; Al. Suceveanu, Al. Barnea, *La Dobroudja romaine*, Bucarest, 1991, p. 23-24.

4. Cassius Dio, 51, 23, 2-26, 6; Al. Suceveanu localizează formațiunea politică a lui Roles mai la vest, în afara regiunii (cf. *Thraco-Dacica*, 2, 1981, p. 217-220).

5. Strabon, VII, 3, 15 (C.305); 3, 17 (C.306); 5, 12 (C.318).

6. Ovidius, *Tristia*, I, 5, 62, III, 3, 6; 9, 4; 10, 19-20; 21-34; V, 1, 1; 1, 46; 3, 22; 5, 28; 10, 38; *Ex Ponto*, I, 1, 1-2; 5, 12; 5, 61-66; 7, 2; III, 2, 37-44; 7, 19; IV, 4, 7-8; 13, 17-23; 35-36.

7. Plinius, *Nat. Hist.*, IV, 11, 41.

8. Ptolemaios, *Îndreptar geografic*, III, 10, 4.

9. Seneca, *Hercules Oetacus*, 1280; el caracterizează ca "getic" muntele Haemus, indicație importantă privind prezența geților în zonă.

10. Martial, *Epigrammata*, VII, 84, 3; consideră "getică" insula Peuce.

11. Solinus, *Collectanea rerum memorabilium*, 10, 7.

12. La Teofrast (P G, LXXXV, 940) Referindu-se la un eveniment mai vechi, Enea din Gaza menționează că "locuiesc în Tracia, lângă Istru, geții".

la începutul secolului I p. Chr. De o semnificație deosebită sunt, în acest context, descoperirile din ultimele decenii de la Satu Nou (în punctele "Valea lui Voicu" și "Vadu Vacilor")¹³, Izvoarele¹⁴, Coslugea – "Colțul pietrei"¹⁵, Adâncata¹⁶, Seimenii Mari¹⁷, Aegyssus¹⁸, Murighiol¹⁹, etc. din Dobrogea, ori Grădiștea (jud. Brăila)²⁰, Grădiștea-Coslogeni (jud. Călărași)²¹, Bordușani (jud. Ialomița)²² etc., din stânga Dunării.

Dacă în ceea ce-i privește pe geți, descoperirile arheologice sunt relativ numeroase și semnificative, pentru aceeași perioadă, informațiile referitoare la alogeni aflați la Dunărea de jos nu sunt, deocamdată, prea numeroase.

După cum se cunoaște, o componentă etnică importantă a zonei Dunării de Jos, îndeosebi a zonei litorale, în a doua jumătate a mileniului I a.Chr., au constituit-o sciții. Tema prezenței sciților pe teritoriul românesc și a raporturilor cu autohtonii a fost abordată în repetate rânduri de istoriografia română și străină, mai puțin global, cât mai ales prin referiri directe la anumite zone geografice sau grupuri culturale.

Izvoarele literare și descoperirile arheologice înregistrează prezența sciților la Dunărea de jos în secolele VI-IV a.Chr., cu ocazia conflictelor pe care le-au avut cu perșii, cu tracii odrisi și cu macedonenii: 514-513 a.Chr. expediția lui Darius; circa 496-495 a. Chr. în legătură cu atacul lor asupra Chersones-ului tracic; al III-lea sfert al secolului al V-lea a. Chr., când ar fi avut loc incidentul dintre Scyles și Octamasades, cu implicarea regelui odris Sitalkes (circa 440-424 a. Chr.); 339 a. Chr., când a avut loc conflictul dintre Atheas și Filip al II-lea²³ etc.

Din punct de vedere cronologic, cele mai multe descoperiri arheologice scitice ale zonei istro-pontice pot fi atribuite ultimului val scitic care, sub conducerea lui Atheas, trece în stânga Dunării. Potrivit unor istorici, sciții – odată pătrunși la sud de Dunăre – ar fi creat un regat, cu o dinastie ce l-a avut drept întemeietor pe Atheas și care ar fi luat sub "protecția" lui orașele grecești de pe litoral, în schimbul unui tribut plătit de către acestea²⁴. După unii numismați, Atheas ar fi avut chiar monede purtând numele

13. M. Irîmia, N. Conovici, *Thraco-Dacica*, 10, 1989, p. 115-154; idem, *Pontica*, 23, 1990, p. 81-96; idem, *Dacia*, NS, 35, 1991, p. 139-175; idem, *Pontica*, 26, 1993, p. 51-114; idem, *Cronica cercetărilor arheologice 1983-1992*, Comisia Națională de Arheologie, București, 1997, p. 84-89; idem, *Studia in honorem Ion Niculiță*, Chișinău, 1999, p. 196-211.

14. M. Irîmia, N. Conovici, *Thraco-Dacica*, 10, 1989, n.2, 6,7, și fig. 1; aici s-a descoperit, printre altele, și o imitație getică după boluri megariene, importată probabil, din stânga Dunării. De pe plaja Dunării, în zona davei de la Izvoarele, erodată permanent de apele fluviului, au fost recuperate de-a lungul anilor diferite materiale, datate începând din sec. VI - până în sec. I a. Chr. (cf. N. Conovici, *SCIIVA*, 30, 1979, 1, p. 89-90; M. Irîmia, *Pontica*, 13, 1981, p. 74 și n.69, cu bibl.).

15. M. Irîmia, N. Conovici, loc. cit.,

16. M. Irîmia, *Pontica*, 32, 1999, p. 72-82; idem, *Civilisation grecque et cultures antiques peripheriques*, Hommage à Petre Alexandrescu, Bucarest, 2000, p. 102-112.

17. Idem, *Pontica*, 13, 1980, p. 103-104.

18. A. Opait, *Dacia*, NS, 31, 1987, p. 145-155.

19. Al. Suceveanu, M. Zahariade, *Dacia*, NS, 30, 1986, p. 106-120; idem, *Dacia*, NS, 31, 1987, p. 87-96; M. Zahariade, Al. Suceveanu, Cristina Opait, A. Opait, Fl. Topoleanu, *Dacia*, NS, 31, 1987, p. 97-106; Al. Suceveanu, M.V. Angelescu, *Dacia*, NS, 32, 1988, p. 145-150; Vasilica Lungu, *Dacia*, NS, 34, 1990, p. 209-217.

20. Valeriu Sârbu, *Dava getică de la Grădiștea, jud. Brăila*, I, Brăila, 1996.

21. M. Munteanu, *Istros*, 7, 1994, p. 161-166; V. Sârbu, V. Oprea, Fl. Rădulescu, *Istros*, 8, 1997, p. 209.

22. G. Trohani, în *Silvia Marinescu Bălu*, și colab. *Cercetări istorice*, 10, 1997, p. 39-46.

23. Vl. Iliescu, *Pontica*, 2, 1969, p. 189-197, cu bibl. și prezentarea mai largă a temei, pe baza izvoarelor literare.

24. D.M. Pippidi, *DIVR*, București, 1976, p. 66-67, s.v. *Atheas*; D.B. Selov, *N Sf*, 2, 1965, p. 16-40.

său, emise la Heracleea Pontică și apoi, într-o a doua etapă, la Callatis²⁵. Dar s-a exprimat și opinia potrivit căreia unele dintre piesele în cauză ar fi falsuri moderne²⁶; altele ar fi aparținut unui basileu scit omonim, din secolele III-II a. Chr.²⁷, caz în care s-ar apropia cronologic de seria celorlalte monede ale regilor sciți din Dobrogea, așa cum vom vedea mai jos, dintre care doar o emisiune a lui Sariaikes este de argint, restul fiind numai de bronz. După înfrângerea suferită în 339 a.Chr. din partea lui Filip al II-lea, rămășițele sciților lui Atheas, atestate de izvoarele literare, arheologice și numismatice, se sting treptat, însă pe parcursul unei perioade de timp îndelungate, în zona dintre Dunăre și Mare. Se poate aprecia că descoperirile din nord-estul Câmpiei române confirmă opiniile istoricilor privind pătrunderea în zonă, dar mai ales în Dobrogea, a ultimului val scitic important în vremea lui Atheas²⁸. Aceasta nu exclude însă posibilitatea infiltrărilor și mai târzii a unor grupuri scitice mai puțin numeroase, dislocate din regiunile nord-pontice de pătrunderea sarmaților iazigi care, cam în această vreme, încep să-și facă simțită prezența în zonă, sau atrase de mirajul bogătiilor regiunilor sud-dunărene și balcanice, îndeosebi a celor litorale. Deplasarea sciților din nord-estul Câmpiei Române în sudul Dunării, putea fi determinată, cel puțin în parte, și de presiunea exercitată de geți, a căror prezență devine tot mai bine documentată aici, începând de la sfârșitul secolului al IV-lea sau de la începutul secolului al III-lea a. Chr. Tot acum se manifestă cu multă autoritate – chiar împotriva unor forțe foarte bine organizate, cum era cea macedoneană – puternica uniune de triburi condusă de Dromichaites. Chiar dacă atât centrul puterii lui politico-militare, cât și arealul uniunii sale se aflau în afara Câmpiei Române, după cum ar sugera-o ultimele descoperiri²⁹, influența sa era resimțită pe o arie mult mai întinsă.

În Dobrogea, mai ales în zona de nord și litorală, au fost descoperite, alături de numeroase morminte getice de incinerare, și morminte de inhumare, care aparțin unui interval cronologic larg, cuprins între secolul V – secolul III a. Chr.³⁰. La Histria și Topraisar întâlnim practica depunerii în morminte a unor animale sacrificate, dar pe care nu o putem atribui numai unei singure populații, întrucât ea este răspândită la mai multe neamuri, inclusiv la geți și sciți. Cinci morminte monumentale în tumuli, cu

25. A. Rogalski, *Izvestija-Varna*, 10, 1955, p. 119-125; V. A. Anohin, N. Sf, 2, 1965, p. 3-15, A. Rogalski, *Izvestija-Varna*, 6(21), 1970, p. 3-19.

26. T. Gerasimov, *Izvestija-Sofia*, 30, 1967, p. 181-186; idem, *Izvestija-Varna*, 8(23), 1972, p. 3-16.

27. Gh. Poenaru Bordea, *BSNR*, 67-69, 1973-1975 (1975), 121-123, p. 24-26; idem, *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, A-C, București, 1994, p. 134-135, s.v. *Atheas*.

28. V. Sârbu, *SCIVA*, 34, 1983, 1, p. 38-39.

29. A.I. Melnikova, *Skifija i Irakijski mir*, Moskva, 1979, sugerează situarea centrului puterii lui Dromichaites în zona cetăților getice din sec. VI-III a. Chr. din Basarabia; R. Florescu, *Pontica*, 14, 1981, p. 153-157, considera cea mai probabilă localizare a "țării lui Dromichaites" în zona mijlocie a podișului Moldovei, unde există un mare grup de așezări fortificate din sec. VI-III a. Chr. precum și două tezaure prințare getice: la Stăncești și Cucuteni-Băiceni. Cele două propuneri s-ar putea, de altfel, contopi într-una, dată fiind încadrarea cronologică și relativa apropiere geografică a acestor mari grupări de cetăți de tradiție hallstattiană. Nu trebuie omisă din discuție nici opinia unor arheologi bulgari care, pe baza excepționalului complex arheologic getic de la Sveštari-Sborianovo (așezare și necropolă regală din a doua jumătate a secolului al IV-lea – prima jumătate a secolului al III-lea a. Chr.), propun amplasarea aici a centrului puterii lui Dromichaites și a capitalei Helis (Rezultatele investigațiilor întreprinse până în 1952 au fost adunate în trei volume importante: *Helis*, I și II, Sofia, 1992; *Helis* III, Sofia 1994; între cele mai recente lucrări referitoare la acest complex arheologic, cu o parte a bibliografiei specifice, este de amintit Diana Gergova, *Obredat obez-matriavianeto v Drevna Trakia*, Sofia, 1996).

30. M. Irimia, *Thraco-Dacica*, 5, 1984, p. 74-83.

încăperea funerară și bolta de piatră, din apropierea Mangaliei³¹, numite în literatura arheologică "de tip macedonean", dar care au analogii atât în Grecia, Anatolia, Tracia, cât și în nordul Mării Negre și în Crimeea, nu aparțin callatienilor și nici geților. Mai multe elemente, între care situarea lor în afara necropolelor din imediata apropiere a orașului, absența acestui tip între mormintele grecești cercetate, prezența a 102 săgeți cu vârful de fier, de tipul cu trei aripioare și peduncul, de origine "scitică" într-unul din mormintele în cauză (unde fuseseră depuse grupat, într-o tolă), determină atribuirea complexelor funerare în cauză unor basilei sciți. Descoperirile din preajma Callatidei corespund cronologic perioadei în care izvoarele numismatice, epigrafice și literare îi menționează pe sciți în zonă (secolul III – începutul secolului I a. Chr.).

Alte morminte de înhumatie, cum ar fi cele de la Constanța – "Fabrica de Oxigen", Cumpăna, Medgidia – "cariera de lut a fabricii de cărămidă" ș.a., care conțineau ca piese de inventar vârfuri de săgeți de tip "scitic", uneori și vârfuri de lance³², ne determină să le atribum tot unei populații alogene, aflată cel puțin sub influență culturală nord-pontică, dacă nu chiar scitică. În așezările getice de la Arsa, Agigea, Moșneni, Medgidia, Nicolae Bălcescu, din secolele IV-III a.Chr., a apărut și ceramică de tip scitic³⁴. Reamintim psaliile de os de la Tariverde și Histria³⁵, datate în a doua jumătate a sec. VI a. Chr., mânerul unei oglinzi de bronz de la Histria³⁶, sabia emblemă de la Medgidia³⁷, cele trei statui de piatră din secolele VI-V a.Chr. de la Sibioara, Stupina și din preajma Dinogetiei³⁸, precum și cazanul de bronz de la Castelu³⁹, care dovedesc o

31. 1 – "mormântul scitic", situat până cu circa două decenii în urmă în partea de sud a lacului Mangalia (cf. V. Pârvan, *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*², București, 1974, fig. 81; O. Tafrali, *Arta Arh. I*, 1927, p. 19-20; C. Preda, *Dacia*, NS, 6, 1962, p. 166 și fig. 7; idem, *Callatis*, București, 1963, p. 38);

2 – mormânt asemănător, descoperit după 1940 în marginea de sud-vest a Mangaliei, în apropierea șoselei spre 2 Mai; dispărut complet, cunoscut doar după două fotografii (cf. C. Preda, *Dacia*, NS, 6, 1962, p. 166 și fig. 8/1-2);

3 – mormânt tumular cu încăpere rectangulară și *dromos*, descoperit în 1961 în partea de vest a satului 2 Mai; datat la sfârșitul sec. IV – prima jumătate a sec. III a. Chr. (cf. C. Preda, *op. cit.*, p. 16);

4 – mormânt tumular cu camera funerară de formă aproape pătrată și boltă, cercetat sumar în 1970, în care s-au găsit, printre altele, 102 vârfuri de săgeată de fier, fragmente din tubul de înmănșare al unei lănci, o lamă de cuțit, un opaiț elenistic; datat larg în sec. III-II a. Chr., (cf. M. Irimia, *Thraco-Dacia*, 5, 1984, p. 67-72);

5 – Mormânt tumular, de mari dimensiuni cu cameră funerară rectangulară și *dromos*, descoperit în anul 1993 la circa 5 km vest de Mangalia, în apropierea șoselei spre Albești (cf. C. Preda, Valeriu Georgescu-Chelută, Elvira Safta, *Cronica cercetărilor arheologice. Campania 1993*, A 28-a Sesiune națională de rapoarte arheologice, Satu Mare, 12-15 mai 1994, p. 39, nr. 78 II; Tudor Papasima, Valeriu Georgescu, *Pontica*, 27, 1994, p. 223-228 – unde sunt prezentați doar *sgaffiti* târzii, din sec. X-XI, de pe peretii *dromos*-ului).

32. M. Irimia, *op. cit.*, p. 82.

33. *Ibidem*, p. 64-74.

34. *Ibidem*, p. 78, cu bibliografia.

35. SCIV, 4, 1953, 1-2, p. 133, fig. 22; D. Berciu, *Materiale*, 4, 1957, p. 301; idem, *PZ*, 41, 1963, p. 190 și urm.; idem, *DID*, I, 1965, p. 101.

36. P. Alexandrescu, și Victoria Eftimie, *Dacia*, NS, 3, 1959, p. 140-153; P. Alexandrescu, *Histria*, II, p. 10-154.

37. D. Berciu, SCIV, 10, 1959, 1, p. 7-48. În legătură cu semnificația piesei s-au exprimat de-a lungul anilor numeroase opinii; potrivit lui A. Vulpe, ea ar reprezenta "un model-presă pentru decorarea tablei de aur, destinată să învelească mânerul și teaca akinakes-urilor de paradă" (cf. Vl. Dumitrescu, A. Vulpe, *Dacia înainte de Dromihete*, București, 1988, p. 110).

38. V. Canarache, SCIV, 4, 1953, 3-4, p. 709-722; A. D. Alexandrescu, SCIV, 9, 1958, 2, p. 291-302; I. Barnea, SCIV, 13, 1962, 1, p. 191-196; D. Berciu, *DID*, I, 1965, p. 102-104; G. Tončeva, *Thracia*, I, Sofia, 1972, p. 101-119.

39. A. Aricescu, SCIV, 16, 1965, p. 565-570.

prezență timpurie scitică aproximativ în aceeași zonă. Toate acestea, ca și utilizarea predilectă a înhumăției ca rit funerar în zona litorală, cu o pătrundere în interior pe valea Carasu până spre Medgidia, se poate explica prin prezența în anumite zone ale spațiului în cauză a sciților.

Încercarea de a stabili componența etnică a așezărilor din zona litorală în secolele V-I a.Chr. este extrem de dificilă, datorită insuficienței și repartizării inegale a cercetărilor (mai numeroase în teritoriul histrian și în cel callatian, lipsind însă aproape cu totul în *chora* Tomisului). Fără îndoială, populația getică (în unele zone geto-crobidă⁴⁰), cunoscută prin tipuri ceramice specifice și mai puțin, pentru ultimele secole ale erei vechi, prin descoperiri funerare, reprezenta partea demografică cea mai importantă. Ps. Scymnos⁴¹ menționează că "la hotarele crobizilor și sciților meleagurile de acolo au ca locuitori greci amestecați (*migadas Hellēnas*)", termen echivalent cu un altul, mai bine cunoscut, de *mixelles*, utilizat în decretul olbian în cinstea lui Protogenes⁴², sau *mixobarbaros*, din alte surse literare, care locuiau în așezările de la marginile chōrei; cei în cauză nu se bucurau de toate drepturile cetățenești, fără a fi dependenți în adevăratul sens al cuvântului⁴³. Acești *migadai Hellēnes*, puteau fi geți, sciți și crobizi elenizați⁴⁴ din unele așezări de tipul celor de la Albești, Coroana, General Scărișoreanu, Pecineaga, Cotu Văii, Constanța-Palas, Piatra, Palazu Mic⁴⁵ etc., (eventual și grupuri mici de alte populații – bastarni, iar mai târziu sarmați – pătrunse în mai multe rânduri la sudul Dunării și stabilite în preajma litoralului).

O prezență scitică notabilă în teritoriu nu se poate decât presupune deocamdată, mai ales pe baza izvoarelor literare, numismatice și epigrafice, mai puțin a celor arheologice. Dar se constată un *adstratum* nobil scitic, sugerat îndeosebi de complexe funerare din apropierea Callatidei, ca și de cele de la Topraisar⁴⁶, Cumpăna⁴⁷ și Histria (din cetatea milesiană doar unii tumuli⁴⁸).

Sciții au reprezentat o componentă etnică permanentă în Dobrogea – mai ales în zona litorală – până la începutul epocii romane. Acest fapt este relevant atât de apariția în zonă a cunoscutelor monede cu efigia regilor lor, cât și de unele izvoare literare sau epigrafice. Cei șase basilei – Ailios, Akrosas, Charaspes, Kanites, Sariares și Tanusa – sunt considerați sciți de marea majoritate a cercetătorilor, chiar dacă grecii și geții nu au

40. Crobizii, ca trib tracic, aflat în apropierea Pontului Euxin, la Hecateu, *apud* Stephanos din Bizanț, Fr. 170; Herodot, IV, 49; Phylarchos, 20(19), Athen. XII, 51, p. 536, D; Ps. Scymnos, v. 750; 756-757 (care îi localizează în jurul orașului Odessos); Strabon, VII, 5, 12 (C. 318). (care îi localizează aproximativ la nord de Callatis), Pliniu cel Bătrân, *Nat. Hist.*, IV, 12 (26), 82; Herodian, cartea a VI-a, I, 144, 3; *Paradoxographus Vaticanus Rohde*, 27; Athenaios, XII, 536 d, etc.

41. v. 756-757.

42. IOSPE, I², 1916, 32.

43. N.V. Safranskaja, *Analele româno-sovietice, Seria istorie*, 11, 1957, 2 (trad. din VDI, 1956, 3).

44. Al. Avram, *Symposia Thrachologica*, 7, Tulcea, 1989, p. 81-82. Livia Buzoianu, *Civilizația greacă în zona vest-pontică și impactul ei asupra lumii autohtone (sec. VII-IV a. Chr.)*, Constanța, 2001, p. 30-31, aplică sintagmei în cauză și sensul de "greci de origini diferite", mai just îndeosebi pentru momentul colonizării; cel de greci + autohtoni + alte populații ar fi mai potrivit pentru perioadele mai târzii, "când se poate vorbi de coabitarea unor comunități etnice diferite".

45. M. Irimia, *Pontica*, 13, 1980, p. 66-118; pentru Palazu Mic, descoperiri inedite.

46. Idem, *Pontica*, 9, 1976, p. 37-56.

47. Idem, *Thraco-Dacia*, 5, 1984, p. 66-67; idem, *Pontica*, 24, 1991, p. 105-107.

48. P. Alexandrescu, *Histria*, II, 1966, p. 274-275, unde sunt amintite elementele de caracter negrecesc identificate în grupul de movile din epoca arhaică, între care sacrificii umane, obiecte scitice etc.

lipsit de pe teritoriul în care ei își aveau stăpânirea. Aceste formațiuni politice par să fie fost destul de puternice, după cum o dovedesc relațiile stabilite de Kanites cu Odessos⁴⁹. De asemenea, cei mai mulți cercetători consideră că monedele au fost produse în orașele grecești vest-pontice (Odessos, Callatis, Tomis) pentru basileii sciți aflați în apropiere, deși există și opinia potrivit căreia le-ar fi emis înșiși regii în cauză⁵⁰. De fapt, producerea unor asemenea monede era un procedeu obișnuit în orașele grecești, aceasta reprezentând o modalitate de achitare a obligațiilor asumate la încheierea unor tratate cu reprezentanți ai unor forțe dominante, la un moment dat, în regiune.

Aria în care basileii amintiți și-au avut stăpânirea s-ar plasa, potrivit majorității cecetătorilor, între Callatis și Dionysopolis, cu centrul la sud și la nord de Bizone (Cavarna). Desigur, limita nordică a stăpânirii lor ar putea fi mai sus de Callatis, dacă avem în vedere complexele funerare de caracter scitic, apărute în zonă. Spre vest, limita acestei stăpâniri este încă greu de stabilit, dar ea a fost împinsă uneori, până spre Dunăre⁵¹. Monede izolate ale regilor sciți amintiți s-au găsit și în alte zone⁵².

În cunoscutul decret histrian pentru Agathocles, fiul lui Antiphilos, din secolul II a Chr.⁵³, Dobrogea, sau mai probabil, doar o parte a ei, este numită pentru prima dată Sciția. Faptul constituie o dovadă importantă că la data înregistrată de inscripție exista în regiune o populație scitică relativ numeroasă, cu siguranță mai ales în apropierea zonei litorale, unde se află Histria – cetatea care l-a onorat pe Agathocles. Această populație era venită de mai mult timp, probabil în diferite rânduri, de peste Dunăre, din moment ce a reușit să transmită numele său ținutului pe care îl locuia. Totodată, aceasta explică și denumirea sub care regiunea va fi menționată ulterior de unii autori, cea de Sciția Mică⁵⁴.

Informații valoroase referitoare la sciții sud-dunăreni ne-a transmis Strabon, contemporan cu Ovidius⁵⁵. În *Geografia* sa, considerată drept una dintre cele mai complete și mai competente scrieri de acest gen asupra lumii vechi, menționează că "datorită mulțimii locuitorilor de acolo (dintre Bosporul Cimerian și Boristene = Nipru, n.n.) – care au trecut peste Tyras și Istru și s-au așezat în ținutul de dincoace –, o bună parte din Tracia⁵⁶ s-a numit și ea Sciția Mică". Tot el afirmă că acestora "tracii le-au dat pământ, fie cedând forței, fie pentru faptul că pământul era nefolositor", și anume "sciților agricultori"⁵⁷.

Delimitarea teritoriului care a aparținut Sciției Mici sud-dunărene din această vreme, în accepțiunea izvoarelor antice, nu este sigură. Cel mai adesea, ipotezele expri-

49. G. Mihailov, IGB, I², Sofia, 1970, 41.

50. C. Preda, BSNR, 67-69 (1973-1975), p. 66, pentru opinia producerii lor în orașele grecești (mai ales la Callatis); V. Canarache, SCIV, I, 1950, 1, p. 225, pentru ideea existenței unor monetării proprii scitice.

51. Gh. Poenaru-Bordea, BSNR, 67-69 (1973-1975), p. 25; datarea monedelor basileilor sciți la sfârșitul sec. II – începutul sec. I a. Chr. la J. Youroukova, Thracia, 4(1977), p. 105-121.

52. În sudul Basarabiei și al Ucrainei, precum și în insula Șerpilor = Leuke (cf. P.O.Karyšcovski, SA, 6, 1975, p. 25-26); mai nou S.I. Andruh, *Nijnedunaiskaia Skifiia v VI-naciale I v. do n.e.*, Zaporoje, 1995, p. 117-139 și fig. 10.

53. D.M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*², București, 1967, p. 186-221.

54. Strabon, VII, 4,5 și 5, 12.

55. A trăit între anii 63 a. Chr. – 19 p. Chr.

56. Adică Dobrogea (cf. Pliniu cel Bătrân, IV, 11, 44); discuția la R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, București, 1938, p. 57.

57. Strabon, VII, 4,5, (C.311); VII, 4,6 (C.311).

mate au fost corelate cu aria sugerată de răspândirea monedelor regilor sciți amintiți mai sus, sau cu limitele provinciei Scythia create de Diocletian (284-305).

W. Knechtel aprecia că, pornind de la Plinius cel Bătrân, care, "menționează pe sciții din Dobrogea în descrierea sa despre provincia Moesia", ar rezulta că "hotarele teritoriului populat de sciți sunt identice cu acelea date de Skymnos (de fapt Ps. Scymnos, n.n.), adică linia dreaptă care pleacă de la Durostorum (Silistra) la Dionysopolis (Balcic). Râul Zyrras (= Batovska) formează hotarul cel mai sudic, și Dionysopolis este ultimul oraș care se învecinează cu teritoriul lor"⁵⁹.

V. Canarache considera, într-un studiu mai vechi⁶⁰, că "întreg teritoriul de la ieșirea din platoul dominant al Dionysopolis-ului și Kruni-ului (=Ekrene), până la Nikolaevska⁶¹ și de aici până la Calaidere și apoi până la Dunăre, până la guri, constituia regatul sau regatele Sciției Minore". Tot aici el considera că regatele în cauză "au avut în stăpânire Bizone, Tiriza, Tiriza Acra și toate așezările mici de pe litoral... cuprinse între Capul Caliacra și Mangalia, sau chiar tot litoralul de la Balcic, cuprinzând și Cavarna"⁶². Constatând că până la acea dată "nu s-au găsit monete (scitice) în teritoriul urban al Tomisului, Callatiei, Dionysopolisului, Istriei sau Odessosului" el elimină din "teritoriul Sciției regale" orașele grecești în cauză și teritoriile lor rurale din vecinătate.⁶³ Într-un alt studiu, V. Canarache, și-a reconfirmat opinia potrivit căreia întreaga regiune aflată la sudul gurilor Dunării, respectiv Dobrogea, ar fi constituit, în accepțiunea izvoarelor antice, Sciția Mică⁶⁴. Totodată, el aprecia că limita sudică a Sciției Mici ar fi marcată "de o linie de la Dunăre la Mare: Rusciuc, Șumla-Burgas"⁶⁵. El a extins mult și aria de răspândire a monedelor scitice, mai ales spre vest și sud. Spre vest, descoperirile monetare nu susțin, însă, o asemenea extindere; către sud linia propusă are ca repere descoperirile de la Cap Caliacra, Bălgarevo-Dobric (= Ghiaursuiciuc), Cavarna, Balcic, Teke-Balcic și Aquae Calidae⁶⁶.

S.I. Andruș elimină din ceea ce ea consideră a fi aria propriu-zisă a Sciției Mici orașele grecești și teritoriile lor rurale apropiate, atribuindu-i însă, o parte a zonei centrale și sudice a Dobrogei, având ca repere estice, printre altele, descoperirile arheologice și numismatice de la Albești, Arsa, Topraisar, Cumpăna, iar ca repere vestice pe cele de la Nicolae Bălcescu și Medgidia. Linia care marchează limita vestică se depărtează apoi de litoral, cuprinzând centrul regiunii. Spre sud-sud est limita Sciției Mici ar fi marcată de o linie aflată aproximativ la vest-nord vest de Odessos și Dionysopolis⁶⁷.

Recent au fost publicate alte șapte monede scitice⁶⁸, toate descoperite în județul

58. După același Strabon, VII, 4,5 (C.311), care afirmă că "toată această țară (aflată între Bosporul Cimerian și Boristene, n.n.), așa zice chiar și ținutul de dincolo de istm – până la Boristene (= Niprul, n.n.) – se numea Sciția Mică", rezultă clar că exista și o regiune nord-pontică, cu același nume, anterioară celei sud-dunărene, căreia, de altfel, i-a transmis numele.

59. W. Knechtel, BSNR, XIV, 1919, p. 31-32.

60. V. Canarache, BSNR, XXVII-XXVIII, nr. 81-82, 1933-1934, p. 57-83.

61. Localitate situată în apropierea râului Zyrras (= Batovska), pe linia Balcic-Dobrici-Dunăre (în apropierea localității Izvoarele = Sucidava moesică).

62. V. Canarache, *op. cit.*, p. 81.

63. *Ibidem*, pag. 83 și harta de la pag. 82; ulterior ele au apărut (vezi notele 63 și 68).

64. V. Canarache, SCIV, I, 1950, 1, p. 213-257.

65. *ibidem*, p. 225.

66. *ibidem*, harta.

67. S.I. Andruș, *op. cit.*, p. 96-106 și fig. 9.

68. Gabriel Talmașchi, Pontica, 32, 1999, p. 307-312.

Constanța: patru la Bărăganu (com. Cumpăna), localitate aflată la circa 20 km vest-sud vest de anticul Tomis, una la Valul lui Traian, una – probabil – la Constanța și o alta la Dunăreni (com. Aliman), localitate aflată pe malul fluviului. Monedele de la Bărăganu (toate emisiuni ale lui Kanites) reprezintă un alt reper al limitei vestice pentru răspândirea pieselor de acest tip. Cea de la Valul lui Traian corespunde teritoriului rural tomitan. Aceasta, ca și exemplarul de la Tomis, s-ar putea explica, eventual, ca rarități pătrunse într-o piață monetară dominată, în geneal, de alte tipuri de piese⁶⁹. Moneta de la Dunăreni (de tipul Ailios)⁷⁰ și cea de la Silistra (de tipul Kanites), cunoscută de mai multă vreme⁷¹, pot fi considerate, deocamdată, simple piese la purtător, fără a dovedi o eventuală extindere a stăpânirii basileilor amintiți până în această zonă, sau chiar în stânga Dunării, așa cum s-a propus uneori (pentru regatul lui Kanites⁷²).

După unele opinii, majoritatea emisiunilor regilor sciți din Dobrogea, deci și perioada existenței acestor formațiuni politice, s-ar plasa mai ales în secolul al II-lea a. Chr., fără a se exclude sfârșitul secolului al III-lea sau începutul secolului I a. Chr. Oricum, asemenea emisiuni monetare sunt anterioare afirmării viguroase a regelui Burebista la Dunărea de Jos și pe litoralul vest și nord pontic. Datarea largă și chiar relativă nesiguranță la încadrarea cronologică a monedelor în cauză se datorează, în mare parte, precarității informațiilor. Dar aceasta nu exclude posibilitatea evoluției succesive, într-un interval de timp mai mare sau mai mic, a cel puțin unora dintre regatele în cauză. De altfel, nici dimensiunile relativ reduse ale teritoriului în care s-a descoperit marea majoritate a acestor monede, nu sugerează contemporaneitatea lor, respectiv a basileilor cărora le-au aparținut.

Tot într-un sector al zonei litorale a Dobrogei, greu de delimitat, aflat însă, probabil la fel, în preajma Callatidei și la sudul ei, menționează Pliniu cel Bătrân pe "sciții plugari" (*Scythae Aroteres*) și cele șapte orașe stăpânite de ei: Aphrodisias, Libistos, Zygere, Rhocobae, Eumenia, Parthenopolis și Gerania⁷³. Dintre acestea au fost localizate, ipotetic, doar Parthenopolis – la Schitu – Costinești – și Gerania – la Ekrene (Bulgaria)⁷⁴.

Poetul Ovidius, considerând la începutul exilului său, că țara în care e trimis este Sciția (Veche)⁷⁵, a numit uneori regiunea (respectiv marea, litoralul, lumea, Istrul, țărâna, locul) scitice⁷⁶. Mai apoi, după ce va afla adevărata poziție geografică a Sciției

69. Opinie exprimată și de V. Mihăilescu-Bârliba, *Dacia răsăriteană în secolele VI-I î.e.n. Economie și monedă*, Iași, 1990, p. 89-90.

70. Gabriel Talmațchi, *op. cit.*, p. 308, nr. 6.

71. V. Canarache, SCIV, I, 1950, 1, p. 230, nr. 2, cu bibl.

72. Margareta Tatcheva, Dobrodja, 12, 1995, p. 15.

73. *Nat. Hist.*, IV, 11(18), 41. Pentru toate aceste așezări, dintre care unele poartă nume grecești, iar altele autohtone, vezi R. Vulpe, *op. cit.*, p. 63.

74. R. Vulpe, Balcanica, VI, 1943, p. 14; pentru descoperirile de la Schitu-Costinești, vezi H. Slobozeanu, I. Țincu, SCIV, 17, 1966, p. 679-700.

75. *Tristia*, I, 3, 61; 8, 39-40; III, 2, 1; III 4, 49; IV, 6, 5.

76. *Tristia*, III, 4, 46; III, 12, 51; IV, 1, 45; V, 1, 21; 26, 18; V, 10, 14; *Ex Ponto*, I, 2, 110; II, 1, 3; 2, 112; cf. Maria Munteanu, Pontica, 5, 1972, p. 429-446. De reținut și opiniile potrivit cărora informațiile de natură etnică pe care le întâlnim în elegiile ovidiene ne-au fost transmise, totuși, de către un poet și nu de un etnolog sau istoric. Ovidius nu era interesat, astfel, să ofere o listă exactă a grupărilor etnice aflate la Tomis și în *regio Tomitana*, ci urmărea doar să prezinte, și sub acest aspect, dificultățile exilului său, în mijlocul unor populații străine și sălbătice. Exegeții opereii ovidiene nu exclud posibilitatea ca, în anumite condiții, prezența unor etnonime să se datoreze pe de o parte ambianței metrice, iar pe de alta tendinței spre erudiție și evidențierea culorii locale (cf. Liviu Franga, Thraco-Dacica, 11, 1990, p. 227 și n. 17, cu bibliografia).

(nord-pontice), va scrie: "Este un ținut în Sciția – strămoșii l-au numit Taurida – care nu-i așa departe de pământul getic"⁷⁷. Faptul că în câteva rânduri poetul numește "scitic" ținutul său de exil își are explicația, cu siguranță, chiar în prezența unor enclave scitice nu departe de Tomis, în vremea sa. Afirmatia potrivit căreia "Este de față norodul scitic și mulțimea geților îmbrăcați cu pantaloni"⁷⁸, chiar dacă ar reprezenta o licență poetică, lasă să se înțeleagă că i-a cunoscut direct pe sciți, care conviețuiau cu autohtonii geți. Mult mai frecvent Ovidiu amintește de sarmați⁷⁹, de cunoștințele sale de limbă sarmatică⁸⁰, de marea sarmatică⁸¹, uneori și de apropierea dintre cele două regiuni⁸². S-a presupus că datorită asemănărilor de aspect și limbă dintre cele două popoare⁸³, unele dintre afirmațiile lui Ovidiu în legătură cu sarmații (pe care uneori îi individualizează, menționându-i pe iazigi⁸⁴), se refereau tot la sciți⁸⁵. Aceasta s-ar explica prin faptul că în timpul lui lumea scitică îi impresiona pe concetățenii săi mai puțin decât sarmații, considerați drept cei mai noi dușmani ai Imperiului.

Parcursul unora dintre izvoarele literare, arheologice și numismatice referitoare la sciții sud-dunăreni aduce în discuție problema întinderii și a localizării Sciției Mici. Pe baza datelor existente, se poate aprecia că Sciția Mică (*Mikrā Skythia*) reprezenta o zonă relativ restrânsă, respectiv aria sugerată de descoperirile arheologice și numismatice. Ea se afla în partea estică a Dobrogei, spre litoral (cuprinzând eventual și unele porțiuni ale acestuia), aproximativ între Tomis și Ekrene, probabil fără orașele grecești. Sciții par să fi pătruns, totuși, în *chora* unora dintre orașele litorale, alăturându-se altor barbari (geți, crobizi) și grecilor care o populau, așa cum o dovedesc descoperirile arheologice și numismatice. Este posibil, de asemenea, ca în anumite perioade, unele orașe grecești litorale să fi fost subordonate politic și militar basileilor sciți, după exemplul mai bine cunoscut al Histriei în raporturile ei cu basileii geți din secolele III-II a.Chr.⁸⁶. O delimitare, chiar ipotetică, a teritoriului Sciției Mici din această vreme este dificilă; ea s-ar apropia, totuși, de limitele geografice sugerate de S.I. Andruh⁸⁷. Dar nu trebuie să ne imaginăm teritoriul în cauză o regiune exclusiv scitică, ci doar o zonă cu o densitate mai mare de populație scitică și cu o mai mare putere de afirmare politico-militară, poate și economică, la un moment dat, a acesteia.

77. *Ex Ponto*, III, 2, 45-46: *Est locus in Scythia, Tauros dixere priores, qui Getica longe non ita distat humo*; cf. Maria Munteanu, op. cit., p. 435.

78. *Tristia*, IV, 6, 47: "*Vulgus adest Scythicum bracatqua turba Getarum*".

79. Ovidius îi amintește pe sciți numai de 3 ori (*Tristia*, III, 4, 14, 47, IV, 6, 47; 5, 10, 48), iar pe sarmați de 9 ori (*Tristia*, III, 3, 6, și 63; 10, 5; IV, 1, 94; 8, 16; V, 1, 15 și 74; 3, 8; *Ex Ponto*, I, 2, 60; cf. R. Vulpe, DID, II, 1968, p. 39, nota 63).

80. *Ex Ponto*, III, 2, 37-40.

81. *ibidem*, III, 8, 8,

82. *Tristia*, I, 8, 40: "*nique feris Scythiae Sarmaticisque iugis*".

83. Referitor la asemănările dintre sciți și sarmați, vezi R. Vulpe, HAD, București, 1938, p. 56-58; idem, DID, II, 1968, p. 39. În ceea ce privește situația lingvistică a populațiilor negrecești cu care Ovidius a intrat, prin natura împrejurărilor, în contact, se apreciază că "în afara idiomului geților și al celorlalte etnii trace înrudite existau în Dobrogea epocii lui Ovidius graiuri de tip scitic – mai probabil, un idiom (sau idiomuri ?) scito-sarmate – și de tip germanic (mă refer la graiul bastarnilor), la care se adaugă desigur, graiul grecesc din Tomis și din celelalte cetăți pontice" (Liviu Franga, op. cit., p. 235).

84. *Tristia*, II, 191; *Ex Ponto*, I, 2, 79.

85. R. Vulpe, DID, II, 1968, p. 39; Maria Munteanu, loc. cit.,

86. D.M. Pipidi, *Contribuții la istoria veche a României*², București, 1967, p. 167-221; idem, ISM, I, București, 1983, nr. 8 și 15.

87. S.I. Andruh, op. cit., fig. 9.

Sciția Mică din perioada elenistică nu cuprindea, cu certitudine, întreaga Dobrogea. Ea nu corespunde geografic nici provinciei de sine stătătoare *Scythia*, creată de Dioclețian (284-305), în urma reformei sale (politice, administrative și militare) și care avea ca bază principii noi, specifice epocii. Doar numele provinciei nou create amintea de sciții de altădată, care locuiseră într-o parte a regiunii și care reactiva o denumire cândva foarte cunoscută.

Considerăm necesară, de asemenea, o opinie mai nuanțată și în legătură cu sensul pe care izvoarele antice îl dădeau sintagmei Sciția Mică. Trebuie remarcat faptul că izvoarele timpurii, dar și altele mai târzii, când se referă la Tracia din perioada autonomă, includ în ea și Dobrogea. Astfel Herodot menționează: "În fața pământului scit, spre mare, se întinde Tracia. Sciția începe acolo de unde acest ținut formează un golf"⁸⁸.

Scylas din Carianda (sec. IV a.Chr.) notează: "Tracia se întinde de la fluviul Strimon până la fluviul Istru din Pontul Euxin... În Pont acestea sunt orașele grecești din Tracia: Apollonia, Mesembria, Odessos, Callatis și [cetatea de la] fluviul Istru"⁸⁹.

În prima jumătate a secolului I p. Chr. Pomponius Mela menționează că "Sciția ține cam până la mijlocul țărmului pontic; de aici se întinde Tracia, care ocupă și o parte a țărmului Egeei și care se leagă de Macedonia"⁹⁰.

Plinius cel Bătrân, tot în sec. I p. Chr., preciza: "Astfel Tracia are ca hotare: la miazănoapte Istrul, la răsărit Pontul și Propontida, la miazăzi Marea Egee"⁹¹.

Solinus, în sec. III p. Chr. repeta aproape, prima parte a informației lui Plinius: "Hotarele Traciei sunt dinspre miazănoapte: Istrul, dinspre răsărit Pontul și Propontida, iar dinspre miazăzi Marea Egee"⁹².

Chiar Strabon, în textul citat mai sus (Geografia, VII, 4, 5), se referă la *Scythia Minor* tot că la o parte a Traciei, care "datorită trecerii locuitorilor de acolo" și-a schimbat numele: "o bună parte din Tracia s-a numit și ea Sciția Mică".

Astfel, în accepțiunea unor izvoare antice sintagma Sciția Mică era utilizată îndeosebi în cazul unor referiri mai mult sau mai puțin explicite la partea răsăriteană, dinspre litoral, a Dobrogei. Restul regiunii, mai ales, partea sa vestică, aparținea, în concepția unor autori antici, tot Traciei, ca și în vechime. Alteori, ea este atașată Moesiei.

Ovidius, referindu-se la L. Pomponius Flaccus, liberatorul din anul 15 p. Chr. al cetății Troesmis, aflată – cum bine se cunoaște – pe Dunăre, scrie "el a menținut populațiile din *Misia*"⁹³ (subl. n.) într-o pace care a fost respectată"⁹⁴. Lucan menționează "Istrul cu mai multe guri, dintre care una udă pe Peuce cea aruncată în mare, apoi Moesia"⁹⁵.

Pliniu cel Bătrân precizează: "De Pannonia se leagă provincia numită Moesia, care coboră pe Dunăre până în Pont... În ea locuiesc dardani, celegeri, tribali, timahi, moesi,

88. *Istoriei*, IV, 99.

89. Fr. 67(I, 54); 68 (p. 56); cf. *Fontes ad historiam Dacoromaniae pertinentes*, I, București, 1964, p. 133.

90. *De chronographia*, I, 3, 18.

91. *Nat. Hist.*, IV, 11(18), 41.

92. *Culegere de fapte memorabile*, 10, 23.

93. De fapt *Moesia*. Deseori în izvoare se întâlnește grafia *Mysia* pentru *Moesia*. Cele două forme asemănătoare se confundă uneori numai grafic, alteori – îndeosebi la autorii târzii – și ca noțiune.

94. *Ex Ponto*, IV, 9, 75-77.

95. *Pharsalia*, III, 199-203.

traci și sciți vecini cu Pontul"⁹⁶. Ultimii amintiți, localizați corect, acolo unde ei fuseseră atestați anterior arheologic și numismatic, sunt cei menționați în alte izvoare ca aparținând Scythiei Minor.

Cassius Dio, referindu-se la atacul coaliției daco-bastarne din anul 29 a.Chr. afirmă: "Trecând atunci Istrul, ei (bastarnii) au supus Moesia, care se afla în fața lor; apoi i-au supus și pe tribali, vecinii Moesiei"⁹⁷. Iar într-un alt loc, tot Cassius Dio menționează: "Mai înainte vreme, moesii și geții locuiau întreg ținutul dintre Haemus și Istru, dar – cu trecerea vremii – unii își schimbaseră numele. Apoi denumirea de Moesia a fost dată întregii regiuni, despărțită de Pannonia prin râul Sava, care se varsă în Istru"⁹⁸. Desigur, nu trebuie pierdut din vedere nici faptul că în vremea sa regiunea era cunoscută ca formând cele două provincii romane – Moesia Superior și Moesia Inferior – ca urmare a măsurilor luate de Domitian în anul 86 p. Chr., fapt care-l putea influența pe Cassius Dio în caracterizarea regiunii în cauză.

Existența unei deosebiri evidente între zona litorală și cea dunăreană a Dobrogei în ultimele secole ale erei vechi este ilustrată și de descoperirile arheologice. Probabil nu întâmplător așezările getice de tip *dava* au apărut deocamdată doar pe linia Dunării⁹⁹. Cultura materială a geților din zona dunăreană, așa cum ne-o relevă îndeosebi descoperirile de la Satu Nou – "Valea lui Voicu", este asemănătoare în mare parte (uneori chiar identică) celei dezvoltate de geții nord-dunăreni. Întâlnim tipuri asemănătoare de locuințe, cuptoare, vetre, altare (simple sau decorate), gropi. Ceramica autohtonă lucrată cu mâna sau la roată, alte categorii de piese prezintă aceleași tipuri de bază, cu variante și subvariante uneori diferite, explicabile în condițiile evoluției așezărilor în cauză. Desigur, influența elenistică în așezările getice din dreapta Dunării este mult mai puternică decât în unele *davae* din stânga fluviului, ea evidențiindu-se atât printr-un foarte bogat și diversificat inventar arheologic, cât și prin preluarea, probabilă, a unor elemente de cultură materială¹⁰⁰, sau chiar spirituală¹⁰¹. Atât cât se poate constata astăzi, descoperirile arheologice, relativ contemporane, din zona dunăreană a Dobrogei se deosebesc de cele ale zonei litorale. Între așezările mai intens cercetate până în prezent, de la Satu Nou – "Valea lui Voicu" și Albești (în teritoriul callatian), parțial contemporane¹⁰², există diferențe clare, chiar dacă unele categorii de piese (îndeosebi produsele elenistice și unele tipuri de vase lucrate cu mâna)

96. *Nat. Hist.*, III, 26(29), 149.

97. *Istoria română*, L1, 23, 3.

98. *ibidem*, L1, 27, 2-3.

99. Mai sus, notele 13-19.

100. Cum ar fi tipul de zid de incintă cu doi paramenți și emplecton, folosit la Satu Nou – "Valea lui Voicu" (pentru platoul de nord), deși, tot aici se utilizează și valul cu șanț de apărare, de tradiție hallstattiană (pentru platoul de sud); cf. N. Conovici, M. Irimia, *Studia în onorem Ion Niculiță*, Chișinău, 1999, p. 196-211.

101. Sugerate, eventual, de descoperirea unor teracote elenistice la Satu Nou – "Valea lui Voicu" și "Vadu Vacilor", care puteau avea semnificații mai complexe decât de simple figurine; M. Irimia, N. Conovici, *Thraco-Dacia*, 10, 1989, p. 147-148 și fig. 28/9, 10; idem, *Pontica*, 23, 1993, p. 90, fig. 1 (cap. de statueta reprezentând-o pe Demetra); alte teracote inedite.

102. Dava de la "Valea lui Voicu" se datează, pe baza materialului amforic, între circa 280-215 a. Chr. (prima fază), respectiv sec. I a. Chr. – primele decenii ale sec. I p. Chr., pe baza altor tipuri ceramice (a doua fază); dava de la "Vadu Vacilor", necercetată încă, se datează, de asemenea pe baza materialului amforic, în sec. II a. Chr. (vezi mai ales N. Conovici, M. Irimia, *Dacia*, NS, 35, 1991, p. 139-175). Așezarea fortificată de la Albești se datează în sec. IV-II a. Chr. (A. Rădulescu, Maria Bărbulescu, Livia Buzoianu, Nicolae Georgescu, *Pontica*, 32, 1999, p. 51-68, cu bibl. de la n.1 și 2.).

sunt asemănătoare.

Revenind la sciții zonei litorale a Dobrogei, din punct de vedere al culturii materiale ei nu mai pot fi individualizați în masa largă a populațiilor negrecești existente ori stabilite pe parcurs; fac excepție poate doar câteva tipuri monetare ale basileilor lor, care – după unele opinii – ar fi circulat până la începutul secolului I. a.Chr. Probabil, atât puterea exercitată de regatul lui Burebista, cât și evenimentele politico-militare care au urmat, inclusiv cucerirea romană a Dobrogei, au dus la pierderea treptată a specificului culturii lor materiale, fără a determina și pierderea, într-un răstimp relativ scurt, a limbii și a identității lor proprii. Probabil Sciția Mică și-a păstrat denumirea, pentru aria sa geografică inițială, până la înglobarea ei, cu a întregii Dobroge, în provincia Moesia. Momentul este datat în mod tradițional în anul 46 p. Chr., după desființarea regatului clientelar odris¹⁰³. Potrivit altor cercetători, anexarea întregii regiuni ar fi avut loc mai târziu, în vremea lui Vespasian (69-79)¹⁰⁴.

Evenimentul a produs schimbări fundamentale în evoluția tuturor populațiilor neromane existente anterior, ori stabilite recent în Dobrogea, în sensul antrenării lor într-un proces istoric complex de lungă durată și ireversibil, cel al romanizării.

Nu putem ști până când anume și în ce măsură urmașii sciților de altădată, stabiliți în fosta *Mikrā Scythia*, și-au păstrat identitatea. Amintirea lor, eventual chiar unele grupuri restrânse vor mai dăinui câteva secole, de vreme ce unele izvoare din epoca romană confundă adesea alte populații aflate în conflict cu Imperiul, cu sciții¹⁰⁵. Poate printre sarmații întâlniți în zona litorală, mai timpurii decât se credea până de curând, puși în evidență mai ales de mormintele specifice lor, descoperite la Tomis¹⁰⁶ și Callatis¹⁰⁷, am putea să-i presupunem și pe sciți, cele două populații iraniene intrudându-se nu numai etnic și lingvistic¹⁰⁸, ci și prin unele practici funerare¹⁰⁹. Aceasta ar confirma, în fond, pe Ovidius și pe alți autori antici care-i menționează pe sciți în epoca romană și ar explica păstrarea până târziu, în unele izvoare, dincolo de autoritatea tradiției istorice, a numelui de *Schythia* pentru regiunea în cauză și de sciți pentru diferite popoare barbare care atacau în repetate rânduri Imperiul.

103. Eusebius-Hieronymos, *Chronicon*, 180, 12-12; Giorgios Syncellos, *Eklogē Chronographias*, 620 și, indirect, Tacitus, *Annales*, XII, 63 și *Historiae*, II, 11, 3; D.M.Pippidi, DID, I, 1965, p. 306 și urm.; R. Vulpe, DID, II, 1968, p. 48; Al. Avram, ISM, III, București, 1999, p. 57.

104. Al. Suceveanu, Pontica, IV, 1971, p. 105-123; idem, *Viața economică în Dobrogea romană*, sec. I-III e.n., București, 1977, p. 19-22; idem, SCIVA, 30, 1979, 1, p. 47-61; idem, *Ancient Society*, 22, 1991, Katholieke Universiteit Leuven, p. 255-276; Al. Suceveanu, Al. Barnea, *La Dobroudjea romaine*, Bucarest, 1991, p. 26-27; Oct. Bounegru, Pontica, 20, 1987, p. 137-145.

105. Cassius Dio, LXXV, 3,1, unde sciții sunt probabili carpii; Dexip, *Cronica universală*, Fr. 20(14) și *Sciticele*, Fr. 25(18), la care sciții sunt de fapt goții; se pot da și alte exemple.

106. Constantin Chera, *Necropolele tomitane în contextul lumii romane vest-pontice (sec. I-IV p. Chr.)*, Teză de doctorat, Universitatea "Ovidius" din Constanța, 1999, passim; autorul consideră că cele mai vechi morminte sarmatice datează din sec. II p. Chr. Pentru prezența timpurie a sarmaților pe teritoriul românesc, Gh. Bichir, SCIVA, 44, 1993, 2, p. 135-170 (I); SCIVA, 47, 1963, 3, p. 302-311 (II).

107. El. Bărlădeanu-Zavatin, Pontica, 10, 1977, p. 127-152, înregistrează morminte sarmatice din a doua jumătate a sec. I și din sec. II p. Chr.

108. Supra, n. 83.

109. Ex. practicarea exclusivă a inumației, utilizarea mormintelor cu puțuri verticale sau oblice și nișe laterale pentru depunerea defunctului, folosirea relativ frecventă a unor arme, cuțitașe, podoabe, etc.

Fig. 1. Harta Sciției Mici (după V. Canarache, 1933).

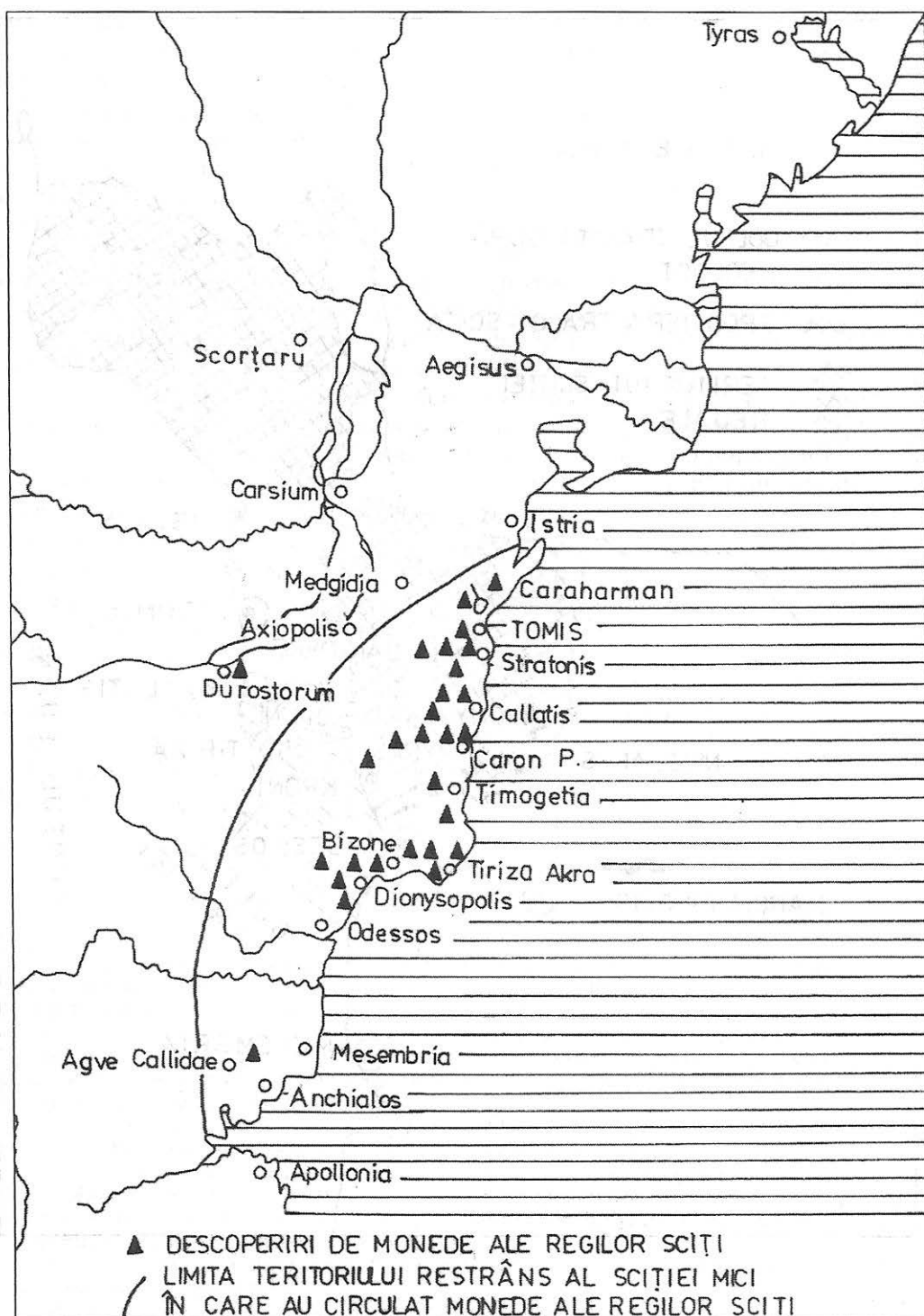

Fig. 2. Harta răspândirii monedelor regilor sciți (după V. Canarache, 1950).

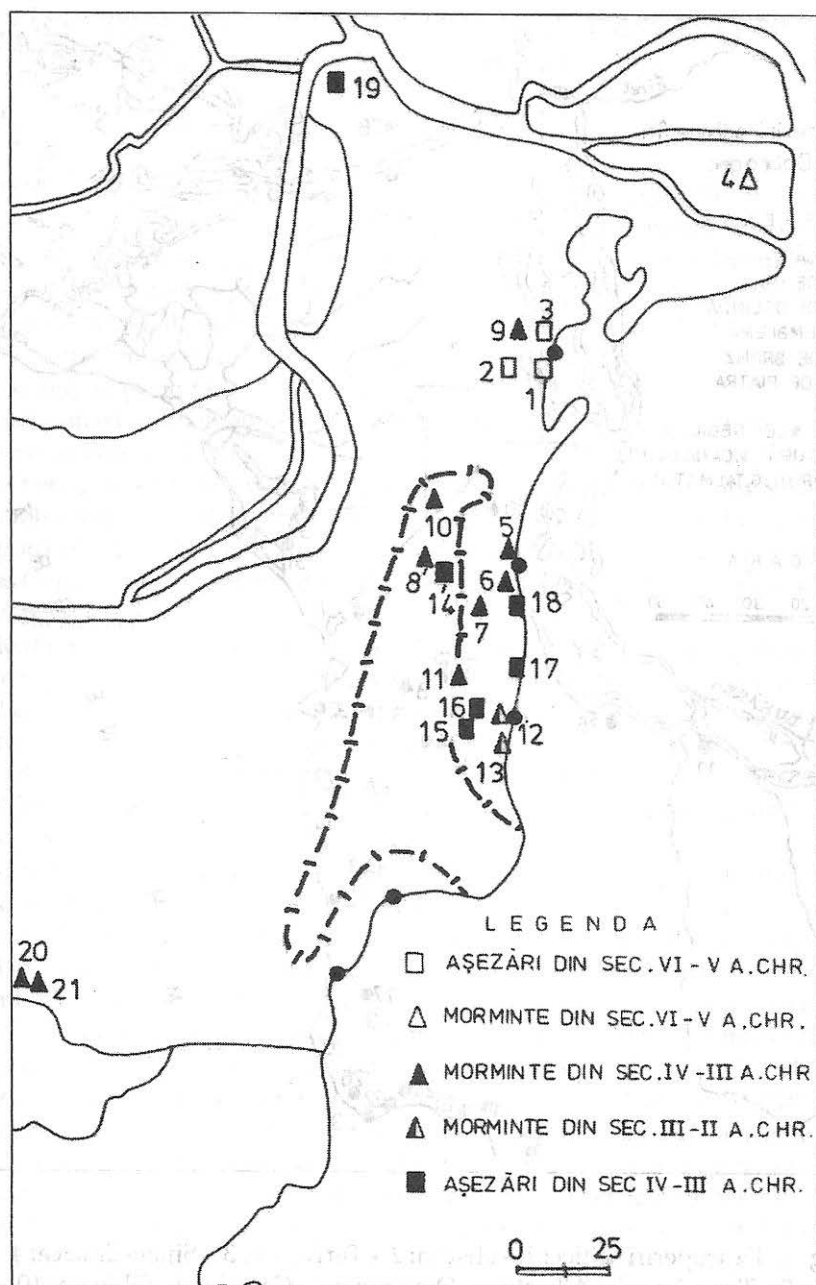

Fig. 3. Harta Sciției Mici (după S. Andruh, 1995), Descoperiri în Dobrogea: așezări din sec. VI-V a.Chr. - 1 - Istria; 2 - Tariverde; 3 - Sinoe; morminte din sec. V a.Chr. - 4 - 5 - Sfântu Gheorghe; morminte din sec. IV-III a. Chr., - 5 - Constanța; 6 - Constanța - Sud; 7 - Cumpăna; 8 - Medgidia; 9 - Mihai Viteazul; 10 - Nicolae Bălcescu; 11 - Topraisar; 20 - Kelinovo; 21 - Braničevo; morminte din sec. III - II a.Chr. - 12 - Mangalia - 13 - 2 Mai; așezări din sec. IV-III a. Chr. - 14 Medgidia; 15 - Albești; 16 - Arsa; 17 - Moșneni; 18 - Agigea; 19 - Dinogetia.

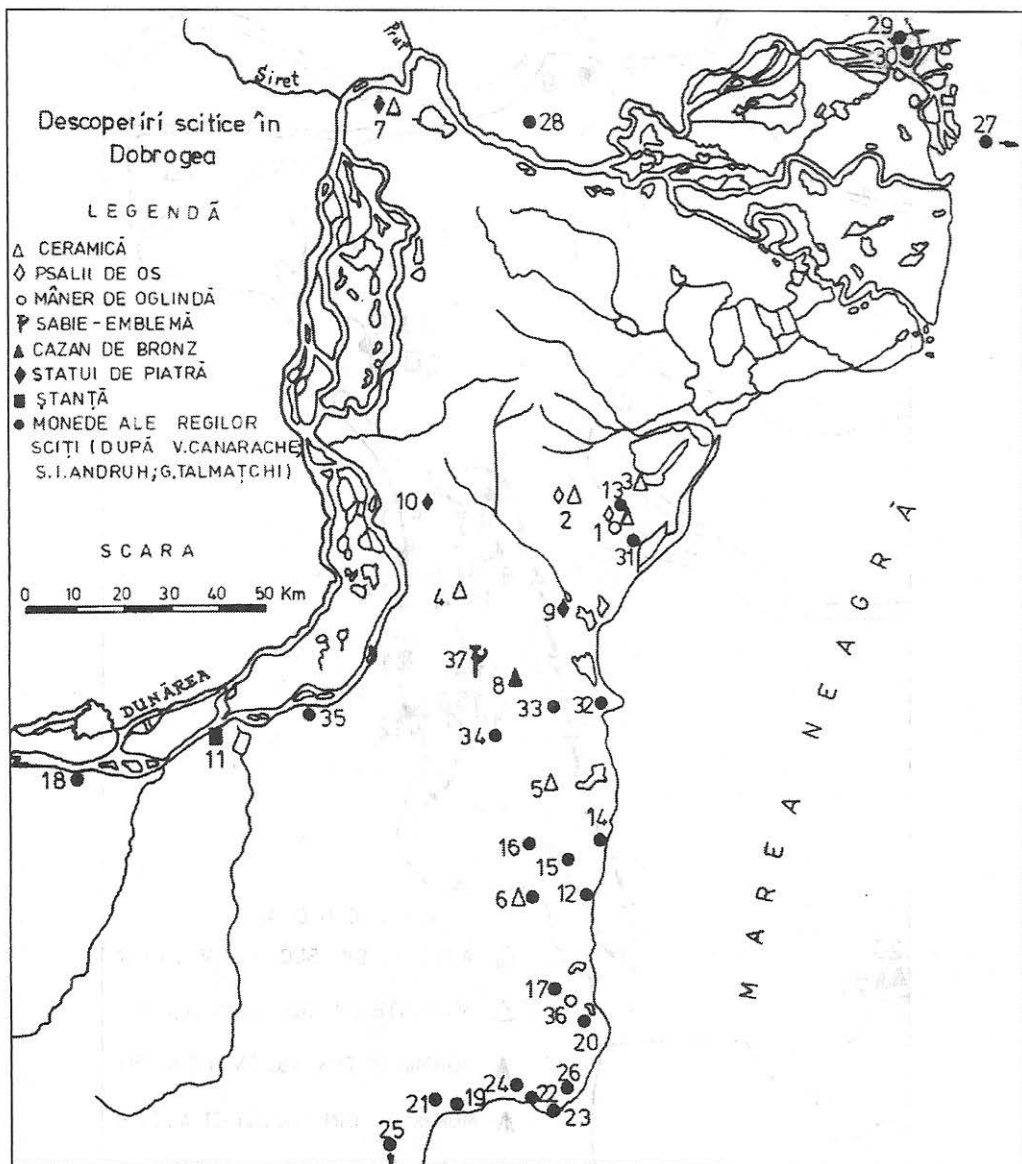

Fig. 4. Descoperiri scitice: 1 - Histria; 2 - Tariverde; 3 - Sinoe-Zmeica; 4 - Nicolae Bălcescu; 5 - Topraisar; 6 - Albești; 7 - Dinogetia; 8 - Castelu; 9 - Sibioara; 10 - Stupina; 11 - Izvoarele; 12 - Mangalia; 13 - Istria-Sat; 14 - Tatlageac; 15 - Vânători (= Accilar); 16 - Pecineaga; 17 - Tvârdița (= Kalaicidere); 18 - Silistra; 19 - Balcic; 20 - Șabla; 21 - Teke Balcic; 22 - Bălgarevo-Dobric (= Ghiaur Suiciuk); 23 - Cap Caliacra; 24 - Cavarna; 25 - Aquae Callidae; 26 - Surtuchioi; 27 - Insula Șerpilor (= Leuke); 28 - Kotlovina; 29 - Tyras; 30 - Olbia; 31 - Vadu; 32 - Constanța; 33 - Valul lui Traian; 34 - Bărăganu; 35 - Dunăreni; 36 - Văclino; 37 - Medgidia (după V. Canarache, 1950; M. Irimia, 1984 și 1985 - harta; S. I. Andruh, 1995; G. Talmațchi, 1999).

SUR LES SCYTHES ET LA SCYTHIE MINEURE PENDANT LES DERNIERS SIÈCLES DU Ier MILLÉNAIRE AV. J. – C.

Résumé

L'auteur présente de manière succincte les informations littéraires et archéologiques concernant la présence des Scythes au Bas-Danube, surtout dans la zone littorale de la Dobroudja, pendant la deuxième moitié du premier millénaire av. J.-C., ainsi que les moments plus importants de leur histoire dans cette région. On considère qu'après la défaite subie par les Scythes d'Athéas en l'an 339 av. J. – C. devant Philippe II, tous ceux qui avaient survécu se sont peu à peu éteints en Dobroudja, durant une longue période.

Il y a en aussi, probablement, des infiltrations plus tardives de certains groupes scythes peu nombreux, disloqués des régions nord-pontiques par les Sarmates, qui y avaient pénétré, ou bien attirés par le mirage des richesses des régions sud-danubiennes, notamment des villes littorales; le passage de certains Scythes au sud du Danube pouvait être déterminé aussi, dans une certaine mesure, par la pression exercée par les Gètes nord-danubiens, dont la puissance s'accroît peu à peu, pendant les IIIe – Ier siècles av. J. – C.

La tentative d'établir la composition ethnique des localités non-grecques de la zone littorale ouest-pontique pendant les Ve – Ier siècles av. J.-C. s'avère être extrêmement difficile, à cause des informations insuffisantes et de la répartition inégale des recherches archéologiques (moins nombreuses dans la *chora* de Tomi). Le terme de *migadas Hellénes* (Grecs hétérogènes) pouvait signifier, pour la période tardive: Gètes, Scythes, Chrobides hellénisés, mélangés avec les Grecs, dans certain sites de la *chora* des villes grecques ou des environs.

C'est toujours dans la zone littorale de la Dobroudja que l'on constate un *adstratum* noble scythique.

La fait que les Scythes ont représenté une composante ethnique permanente, surtout dans la zone littorale de la Dobroudja, jusqu'au début de l'époque romaine, est relevé tant par l'apparition dans la zone des monnaies des six rois scythes (Ailios, Akrosas, Charaspes, Kanites, Sariakes et Tanusa), que par certaines sources littéraires et épigraphiques. Dans le décret histrien pour Agathocles, le fils d'Antiphilos, du IIe s. av. J.-C., une partie de la Dobroudja est nommée pour la première fois la *Scythie*.

Strabon offre des informations extrêmement importantes sur la création de la Scythie Mineure sud-danubienne et sur la fixation, ici, des "Scythes agriculteurs".

L'auteur considère que la délimitation du territoire de la Scythie Mineure sud-danubienne, dans le sens offert par les sources antiques, n'est pas sûre. Conformément à l'opinion de certains historiens et numismates modernes, la Scythie Mineure, mentionnée par Strabon, aurait compris la Dobroudja tout entière. Il est à retenir l'opinion de S.I. Andruh sur l'aire beaucoup plus restreinte de la Scythie Mineure.

L'auteur constate que les monnaies des rois scythes, datées au IIe s. av. J. – C., mais qui auraient également pu appartenir même à la fin du IIIe s. et au début du Ier av. J.-C., sont groupées dans une zone étroite du littoral ouest-pontique. C'est toujours dans un secteur de la zone littorale que Pline le Vieux mentionne les "Scythes laboureurs" (*Scythae aroteres*) et les sept villes dominées par eux.

Ovide offre, lui aussi, des informations importantes à l'égard des Scythes; celles-ci suggèrent même la présence, de son temps, des enclaves scythiques, non loin de Tomi.

Certaines références du poète aux Sarmates, on pourrait les attribuer, éventuellement, toujours aux Scythes, grâce à la parenté des deux populations et à leur ressemblance concernant l'aspect et la langue.

Appuyé sur les données littéraires, archéologiques et numismatiques, l'auteur considère que la Scythie Mineure (*Mikrâ Scythia*) représentait une zone relativement restreinte. Celle-ci se trouvait dans l'est de la Dobroudja, vers le littoral (comprenant aussi, éventuellement, certains secteurs de celui-ci), approximativement entre Tomi et Ekrene, probablement sans les villes grecques. Les Scythes ont pénétré aussi, semble-t-il, dans la *chora* de certaines villes littorales, se joignant à d'autres barbares, et aux Grecs, qui la peuplaient d'ailleurs. Pendant certaines périodes, quelques villes grecques littorales ont été subordonnées du point de vue politique et militaire, même économiquement peut-être, aux rois scythes.

Une délimitation, même hypothétique, du territoire de la Scythie Mineure à ce temps-là est difficile. Cela correspondrait aux limites géographiques suggérées par S.I. Andruh.

Le territoire de la Scythie Mineure ne doit pas être imaginé comme une région exclusivement scythique, mais seulement comme une zone ayant une densité plus importante de population scythique et une grande puissance d'affirmation politique, militaire et économique, peut-être, à un moment donné.

La Scythie Mineure de la période hellénistique ne comprenait pas toute la Dobroudja.

Du point de vue géographique, elle ne correspond non plus à la province romaine *Scythia*, créée par l'empereur romain Dioclétien (284-305).

L'auteur considère que par la syntagme de la "Scythie Mineure", les sources antiques ne se rapportent pas à la Dobroudja tout entière. Tant les sources littéraires anciennes que les plus récentes envisagent d'habitude l'actuelle Dobroudja dans la Thrace. Dans le sens donné par certaines sources antiques, la syntagme de "*Scythia Minor*" est utilisée dans quelques références à la partie Est, du côté du littoral, de la Dobroudja d'aujourd'hui. Le reste de la région, surtout sa partie Ouest, appartenait – selon la conception de certains auteurs antiques – à la Thrace ou, plus tard, à la Mésie.

Les découvertes archéologiques démontrent l'existence des distinctions nettes entre la zone littorale et la zone danubienne de la Dobroudja, pour les derniers siècles du Ier millénaire av. J. –C.

Des sites gètes de type *dava* ont été découverts jusqu'à présent seulement sur le tracé du Danube.

Ils sont presque identiques aux *daves* nord-danubiennes (bien que dans les sud-danubiennes, l'influence hellénistique est plus forte), mais ils se distinguent des sites de la zone littorale. Ainsi, on constate qu'entre les sites examinés plus intensément jusqu'à présent, de Satu Nou – "Valea lui Voicu", (sur le Danube) et d'Albești (dans le territoire callatien), partiellement contemporaines, il y a des différences visibles.

Du point de vue de la culture matérielle, les Scythes de la zone littorale de la Dobroudja ne peuvent plus être individualisés dans la large masse des populations non grecques de la zone, dès le Ier s.av. J.–C.

Il est possible que les événements politiques et militaires qui ont eu lieu, avec

leurs conséquences (le pouvoir exercé par le royaume de Burébista, puis la conquête romaine de la Dobroudja), aient conduit, peu à peu, à la perte du spécifique de leur culture matérielle. Mais cela n'a pas entraîné aussi la perte de leur langue et de leur propre identité dans un laps de temps trop court. Il est bien probable que la Scythie Mineure ait conservé son nom, pour son aire géographique initiale, jusqu'à son inclusion, avec la Dobroudja tout entière, dans la province romaine de Mésie.

On ne peut pas établir jusqu'à quel moment et en quelle mesure les successeurs des Scythes anciens, fixés dans l'ex-Mikrà Scythia ont conservé leur identité. Leur souvenir et même certains petits groupes de population scythique allaient survivre quelques siècles. Il y a des sources littéraires de l'époque romaine qui confondent souvent les Scythes avec d'autres populations barbares, se trouvant en conflit avec l'Empire.

Eventuellement, parmi les Sarmates rencontrés dans la zone littorale, à la fin du Ier et dans le IIe - s. ap. J.-C. à Callatis, ainsi qu'à Tomi au IIe s. ap. J.-C., on pourrait y soupçonner aussi des Scythes, étant donné qu'il y avait une parenté ethnique, linguistique et de pratiques funéraires entre les deux populations.